

НОВІ РЕАЛІЇ ПАЛОМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Визначено значення паломництва у регіоні в зв'язку з обставинами, що скалилися. Проаналізовано основні поняття властиві паломницького туризму. Встановлено, що в області наявні всі передумови подальшого функціонування паломницької діяльності. З'ясовано, що перші місця зайняли добре відомі в Україні та за її межами центри сакрального туризму це – м. Почаїв, с. Зарваниця. Далі йдуть, м. Тернопіль, смт. Вишнівець, м. Теребовля, м. Бучач, які теж добре поєднуються із наявними історико – культурними ресурсами та залученістю до туристичної діяльності. Основними методами були географічний, історичний, культурологічний аналіз, використовуючи широкий спектр матеріалів літературних джерел та відомчих установ. Розроблені рекомендації розробки конкретних паломницьких маршрутів.

Ключові слова: паломництво, паломницький туризм, паломницькі маршрути.

Постановка науково-практичної проблеми. Визначення потенціалу паломницького туризму його сутності та специфіки є важливою проблемою функціонування туристичної діяльності. Українська держава розглядає свій досвід здійснення паломництва, яке має давні традиції, які на жаль були перервані під час панування атеїзму. Тому виникає потреба переосмислення складових «релігійного туризму», «паломництва». Необхідно наповнити цю прогалину новими методами та зміцнити понятійно-категоріальний апарат дослідження, а також показати перспективу нових знань у цій проблематиці. У науці існує певний досвід аналізу існуючих досліджень проблеми релігійного туризму. Серед найбільш відомих підходів є: географічний, історико-релігієзнавчий, туризмологічний, культурологічний, регіональний. Власне ці напрацювання дають можливість глибоко проникнути у сутність проблематики, залишаючи перспективи і для інших напрямів. Процес функціонування паломництва пов'язаний з дослідженнями та аналізом проблеми паломництва та прощі по святих місцях в Україні як сталої традиції українського народу. Слід зазначити, що паломництво є приналежністю усіх релігійних конфесій християнських (православних та католицьких), мусульманських, хасидських святих. Релігійний паломницький туризм стимулює формування духовної культури особистості – культури спілкування, взаємодопомоги та взаємодії. Важливою категорією у релігійному паломництві є «свобода», лише вона має дає можливість виявляти найкращі духовні цінності людини, а також формувати прагнення до свого соціального значення шляхом її реалізації. Вільна людина прагне свого удосконалення, яке здатне проявлятися через залучення її паломницької діяльності.

Актуальність і новизна дослідження. Аргументуючи актуальність та доцільність

дослідження паломництва, потрібно перетворити напрацювання теоретичного характеру у практичну сферу. Паломництво в Україні має давні традиції, які сягають часів Київської Русі. Прагнення до релігійного удосконалення в українському зберіглося і до сьогодні. Слід зазначити, що навіть існування комуністичної системи не змогло його ліквідувати та прагнути відвідувати святі місця. Найважливішими результатами та новизною цього дослідження є:

- досягнуті наукові результати, які у сукупності розв'язують важливе наукове завдання, що полягає у дослідженні паломництва, що дозволяє збагатити теоретико-методологічні засади сучасної суспільної географії;

- відзначено ті місця на теренах Тернопільської області, котрі користуються найбільшою повагою та визначаються обов'язковими для паломництва;

- з'ясувати важливі зрізи інноваційних соціальних процесів у сфері релігійного туризму;

- розроблено рекомендації до паломництва до святих світового і регіонального значення, а при церквах, храмах, монастирях організуються прочанські поїздки та розробляються нові паломницькі маршрути.

Зв'язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Стаття виконана згідно з планами науково-дослідницьких робіт кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. В публікації розглядаються такі основні завдання: а) проаналізувати ступінь наукової розробленості паломницького туризму; б) визначити стан паломницької діяльності у Тернопільській області для пропагування міжконфесійних та міжкультурних комунікацій, а також збереження культурного різноманіття регіону; в) встановити можливості використання

паломницького туризму Тернопільської області для різних країн світу; г) запропонувати можливості для фіксації кількох видів паломництва, серед яких виокремлено такі: індивідуальні, сімейні, групові; за тривалістю; за сезонністю, а також приурочені до релігійних свят та інші; д) розглянути рекомендації щодо подальших можливостей паломництва.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Методологічною основою дослідження праць зарубіжних та вітчизняних вчених різних галузей знань, оскільки ця проблематика носить міждисциплінарний характер. Сучасний паломницький туризм як соціокультурний феномен приваблює унікальними умовами для ознайомлення з різними релігіями та культурами, формує толерантність та більш адекватне розуміння життя. Питанню формування та функціонуванню сакральності – туристичної діяльності присвятили свої праці Бабарицька В., Бейдик О.О., Божук Т.І., Вечерський В., Дударчук К.Д., Киф'як В.П., Кузишин А.В., Любіцева О.О., Сапелкін З.П., Романчук С.П., Шаблій О.І., Школа І.М. та ін.. Важливим залишається проблема регіонального підходу у дослідженні паломництва. Функціонування феномену «паломництво», його духовна наповненість впливає на туристичну активність та рівень культури суспільства. У часи коли триває агресія (війна) Росії проти України необхідно зосередитись на духовні складові як сучасної соціально-культурної сфери, внаслідок чого паломництво стає соціально значущим.

Основними методами дослідження були географічний, історичний, культурологічний аналіз, використовуючи широкий спектр матеріалів літературних джерел та відомих установ.

Викладення основного матеріалу. У видові класифікації туризму провідне місце належить релігійному туризму. У релігійному туризмі поїздка в досить віддалене місто або район для поклоніння якій-небудь святині, участь у культових діях або відвідування музеїв і виставок буде вважатися виїздом за межі звичайного середовища.

Таким чином, особа, що подорожує з релігійними цілями та виїжджає за межі звичного довілля на період не більше року для відвідування святих місць та центрів релігій є туристом-паломником. Релігійний туризм включає види діяльності, пов'язані з наданням послуг та задоволенням потреб туристів, які направляються до святих місць і релігійних центрів, що перебувають за межами звичного довілля. Релігійний туризм - це самостійний вид туризму у якого є свої різновиди: палом-

ницький туризм і релігійний туризм екскурсійної спрямованості [8, с. 13].

Складовими компонентами релігійної інфраструктури є культові будівлі та споруди (собори, храми, каплиці, молитовні будинки тощо), релігійні освітні установи (семінарії, недільні школи тощо), релігійні адміністративно-управлінські одиниці (митрополії, єпархії, деканати, дієцезії, благочиння, парафії), релігійні центри (монастирі, лаври), служителі культури (священники, монахи, пресвітери). До релігійної інфраструктури можуть належати й об'єкти релігійно-туристичного інтересу – природні хрести та скульптури, каплиці, джерела [12, с. 31].

До паломницької інфраструктури включають сувеніри, свічки, видання релігійного спрямування, культові чи сакральні предмети.

Основою паломницької інфраструктури є святині (релігійні святині), які для вірян є об'єктами культової діяльності. Їх можна поділити на три групи: 1) святині антропогенного походження (збудовані людьми) – храми (собори, церкви, каплиці, костьоли, базиліки, санктуарії, кірхи, доми молитви, зали царства, мечеті, мінарети, пагоди, ступи, синагоги, кенаси та ін.) і монастирі; 2) культові об'єкти антропогенно-природного походження (святинища, жертівники тощо) та природні об'єкти (джерела, ріки, озера, дерева, гаї, гори, пагорби), пов'язані із релігійною діяльністю; 3) чудотворні ікони, мощі святих, окремі могили та поховання видатних релігійних діячів, сакральні предмети, реліквії і багато інших релігійних культових об'єктів. Деякі святині із цієї групи можуть бути розташовані при інших релігійних об'єктах (культових, а іноді й позакультових), такий спосіб або підносячи ці релігійні об'єкти до рівня святинь, або підсилюючи їхню славу та духовне значення. Унаслідок своєї мобільності святині із цієї третьої групи можуть переносити по стаціонарних культових об'єктах, зумовлюючи таким чином періодичні паломництва [4, с. 23].

Розмаїття храмових споруд Тернопільської області з багатою культурною спадщиною цілком можуть бути основою для розвитку тут релігійного туризму. У регіоні є багато історичних сакральних пам'яток, що охоплюють п'ятсотлітню історію розвитку релігійних конфесій, що дозволяє розвивати власне паломницький та екскурсійний релігійний туризм [13.С. 167].

У різних літературних джерелах немає єдиної думки, щодо основних показників сакральних об'єктів на території Тернопільської області, дуже часто зустрічаються неточності:

- щодо їх наявності;

- щодо часу заснування;
- щодо територіальної приналежності церкви.

Звичайно, що перші місця зайняли добре відомі в Україні та за її межами центри сакрального туризму це – м. Почаїв, с. Зарваниця. Далі йдуть, м. Тернопіль, смт. Вишнівець, м. Терехівля, м. Бучач, які теж добре поєднуються із наявними історико – культурними ресурсами та залученістю до туристичної діяльності [13. С.169].

Отже, розв'язання проблеми туристичної логістики є основним чинником подальшого функціонування сакрального (паломницького) туризму у Тернопільській області. Навіть факт існування пам'ятки архітектури, що охороняється ЮНЕСКО розташованою в с. Скорики, яка є центром однойменної громади Тернопільського району, не є пріоритетом щодо розв'язання цієї проблематики.

За інформацією департаменту культури та туризму Тернопільської області станом 1 січня 2020 року на державному обліку перебуває 6727 пам'яток та об'єктів культурної спадщини (археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, садово-паркового мистецтва та науки і техніки), з них до Державного реєстру нерухомих пам'яток України занесена 241 пам'ятка [5].

Особливої уваги заслуговують об'єкти архітектурної спадщини регіону, які є передумовою для розвитку туристичного потенціалу. За інформацією департаменту культури та туризму Тернопільської області їх зберіглося 1706 пам'яток архітектури 638 - сакральної архітектури, у тому числі 134 – дерев'яні храми, 34 об'єкти оборонної архітектури, що становлять майже третину всіх замків та фортець, розміщених в інших регіонах України [5].

У туристичному секторі Тернопільської області релігійно-паломницький туризм відноситься до пріоритетних видів туристичної діяльності, який історично сформувався, але потребує подальшого комплексного розвитку.

За інформацією департаменту культури та туризму на території області знаходяться 46 монастирів, 11 духовних навчальних закладів, 4 місії, 2 братства, виходить 6 періодичних релігійних видань. Серед знаних пам'яток у мільйонів релігійних паломників з усього світу – Почаївська Свято-Успенська лавра, Марійський духовний комплекс у с. Зарваниця, Золотниківська ОТГ, Тернопільського району, Язловецький монастир ордену Сестер Непорочного зачаття в с. Язловець Бучацької МОТГ, Чортківського району. Переважна більшість населення області є глибоко віруючими людьми, від-

так велика увага приділяється духовному вихованню та розвитку дітей у кращих християнських традиціях [5].

Релігійна мережа Тернопільської області за інформацією департаменту культури та туризму Тернопільської області налічує 1833 релігійні організації (в тому числі 1757 релігійних громад 25 конфесій, напрямків та течій). Найчисельніша з них – Українська Греко-Католицька Церква, яка нараховує 836 релігійних організацій (45,6 % від усієї релігійної мережі області); Українська Православна церква – Київський Патріархат – 417 (22,8 %); Українська Автокефальна Православна Церква – 166 (9,1 %); Українська Православна Церква – 122 (6,7 %) [5].

Основними центрами релігійного туризму є Тернопіль та міста області більшість із цих поселень відіграють важливу роль в адміністративно-релігійному устрої конфесій – є центрами архієпархій, дієцезій, єпархій, деканатів тощо. В області два центри паломництва національного значення м. Почаїв, с. Зарваниця.

Більшість об'єктів мають найкращу транспортну доступність, саме Успенський собор, м. Почаїв; Печерна церква Преподобного Іова, м. Почаїв; Марійський духовний центр, с. Зарваниця; Церква Пресвятої Трійці, с. Зарваниця; Церква Різдва Христового (Середня), м. Тернопіль; Кафедральний собор Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії, м. Тернопіль; Свято-Троїцький собор, м. Тернопіль; Церква Вознесіння Христового, смт. Вишнівець, Збаразький район; Миколаївська церква, м. Терехівля; Церква Святого Миколая м. Бучач. Інші сакральні місця із розвинутою транспортною доступністю з'єднані автомобільними дорогами загального користування національними, регіональними та в деяких випадках територіальними [13. С.169].

Готельно-ресторанний бізнес малорозвинутий. Відсутність закладів харчування та поодинокі заклади тимчасового проживання (житлові будинки, квартири, гуртожитки) і житлові приміщення (кімнати, спальні тощо) знижують попит та рівень привабливості цих сакральних об'єктів, а рівень обслуговування існуючих закладів розміщення та харчування – низький.

Паломницька інфраструктура представлена поодинокими хрестами чи скульптурами, часто храми є зачиненими для відвідувачів, особливо у будні дні, немає можливості придбати релігійну літературу, чи пам'ятки про відвідини цього місця, відсутня організація прощ та хресних ходів. У табл. 1, показано основні об'єкти релігійного туризму та паломництва у Тернопільській області.

Об'єкти релігійного туризму та паломництва у Тернопільській області¹

Чудотворні ікони	Місцезнаходження
Почаївська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в Успенському соборі Свято-Успенської Почаївської Лаври	м. Почаїв Кременецького району
Зарваницька чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в парафіяльній церкві Святої Трійці	с. Зарваниця Тернопільського району;
Тернопільська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в церкві Різдва Христового	вул. Руська 22, м. Тернополя
Теребовлянська чудотворна ікона Божої Матері – оригінал знаходиться в соборі святого Юра у м. Львові, але є дві освячені копії, які знаходяться в	Катедральному соборі Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці по вул. Сагайдачного, 14 в м. Тернополі, та у парафіяльній церкві святого Миколая Чудотворця м. Теребовля
Язлівецька чудотворна фігура Божої Матері (копія) знаходиться в монастирі сестер Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в	с. Язлівець Буцацької МТГ Чортківського району
Буцнівська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в парафіяльній церкві Непорочного зачаття Пречистої Діви Марії в	с. Буцнів Великоберезовецької СТГ Тернопільського району
Решнівська чудотворна ікона Божої Матері “Радість сумуючих” – знаходиться в парафіяльній церкві Преображення Господнього в	с. Решнів Збараської МТГ Тернопільського району
Улашківська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в монастирі Різдва Божої Матері отців-василіан в	с. Улашківці Нагірянської СТГ Чортківського району
Бережанська чудотворна ікона Божої Матері-знаходиться в соборі святої Трійці	м. Бережани, площа Ринок
Савелівська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в парафіяльній церкві святого Івана Хрестителя	с. Савелівна, Монастирської МТГ Чортківського району
Черніхівська чудотворна ікона Божої Матері знаходиться в парафіяльній церкві Пречистої Матері Божої	с. Черніхів, Тернопільської МТГ Тернопільського району
Кременецька чудотворна ікона Божої Матері “Всім скорботним в радість” – знаходиться в Свято-Богоявленському жіночому монастирі в	м. Кременець, вул. Дубенська, 2.

¹(за інформацією департаменту культури та туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

Чудотворні ікони розташовані у м. Тернопіль, м. Почаїв, м. Кременець, м. Бережани та в селах області. Переважно це храми, де зберігаються чудотворні ікони і мощі святих та блаженних християнства. Сюди ми віднесли відомі на національному рівні центри паломництва: Почаїв, Зарваниця. Паломники, здійснюючи прощі, використовують заклади для розміщення і харчування у цих населених пунктах.

У монастирях та храмах за тисячолітню історію склалися традиції підтримувати високу релігійну культуру українського народу. Їх

роль як основних духовних центрів була пріоритетною щодо прихисту для віруючих та формуванню духовної культури. У Тернопільській області історично склалася своя мережа духовних центрів, які стали основним чинником формування структури паломницького туризму.

Перелік монастирів, які знаходяться на території Тернопільської області показано у таблиці 2. із зазначенням їх конфесійної приналежності, місця розташування. На території області кожна гілка християнства представлена великими духовними центрами [13. С.169].

Таблиця 2

Великі духовні центри у Тернопільській області¹

Великі духовні центри	Місцезнаходження
Свято-Успенська Почаївська Лавра – ставропігійний чоловічий монастир Української Православної Церкви	вул. Возз'єднання 8, м. Почаїв, Кременецького району

Марійський духовний центр Зарваницької Матері Божої – Української Греко-Католицької Церкви	с. Зарваниця Золотниківської СТГ Тернопільського району
Жіночий монастир Згромадження сестер Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії Римсько-Католицької Церкви	с. Колодівка Складської МТГ Тернопільського району
Чоловічий монастир святого Теодора Студита Української Греко-Католицької церкви	с. Колодівка Складської МТГ Тернопільського району
Чоловічий монастир Чесного Хреста Господнього провінції Найсвятішого Спасителя чину Святого Василя Великого Української Греко-Католицької Церкви	вул. Адама Міцкевича 19, м. Бучач
Свято-Богоявленський жіночий монастир Української Православної Церкви Свято-Духівський Скит-чоловічий монастир Української Православної Церкви	вул. Дубенська 2, м. Кременець вул. Шкільна 36, м. Почаїв, Кременецького району
Чоловічий монастир святого Івана Хрестителя провінції Найсвятішого Спасителя чину святого Василя Великого Української Греко-Католицької Церкви	с. Краснопуца, Бережанської МТГ Тернопільського району

¹(за інформацією департаменту культури та туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

Перелік найдавніших культових споруд у Тернопільській області показано у таблиці 3., із

зазначенням місце розташування, рік заснування, походження: кам'яні, дерев'яні.

Таблиця 3

Найдавніші культові споруди у Тернопільській області¹

Найдавніші культові споруди	Місцезнаходження
Кам'яні:	
Церква святого Миколая. Збудована у XII-XIV ст..	с. Збручанське Мельнице-Подільської СТГ Чортківського району
Церква Воздвиження Чесного Хреста-збудована в XVI- XVII ст.	вул. Над Ставом 16, м. Тернопіль;
Церква Різдва Христового-збудована у 1602-1608 рр.	вул. Руська 22, м. Тернопіль;
Костел святих апостолів Петра і Павла збудований у 1620 р.	вул. Лепкого 1, м. Бережани
Церква святого Миколая збудована в 1610 р.	вул. Св. Миколая 8, м. Бучач
Церква Воскресіння Христового-збудована в 1530р.	сmt. Вишнівєць Кременецького району
Церква святого Миколая 1575р.	с. Колодне Збарзької МТГ Тернопільського району
Церква святого Миколая XVI ст.	вул. Шевченка 14, м. Тербовля
Церква святого Іоанна Милостивого, 1623р.	с. Малі Загайці Шумської МТГ Кременецького району
Костел-усипальниця Святої Трійці 1554р.	вул. І Франка, м. Бережани.
Дерев'яні:	
Церква святого Миколая-1691р.	вул. Шевченка, м. Бережани
Церква святих апостолів Петра і Павла 1688р.	с. Урмань Бережанської МТГ Тернопільського району
Церква святого Миколая 1763р.	с. Висічка Борщівської МТГ Чортківського району
Церква Івана Богослова 1775р.	с. Іване-Пусте Борщівської МТГ Чортківського району
Церква святого Миколая 1777р.	с. Сапогів Борщівської МТГ Чортківського району
Церква святої Параскеви збудована в XVII ст.	с. Козина Гусятинської СТГ Чортківського району;
Церква Воздвиження Чесного Хреста 1630р.	с. Копичинці (район "Кутень") Гусятинської СТГ Чортківського району

Церква святої Параскеви – збудована в XVIII ст.	с. Крогулець Гусятинської СОТГ Чортківського району
Церква святого Успіння, 1700р.	с. Конюхи Козівської СТГ Тернопільського району
Церква святої Покрови 1643р.	с. Старий Почаїв Почаївської МТГ Кременецького району
Церква Івана Богослова 1700р.	с. Скорики Тернопільського району
Спасо-Преображенська церква 1772р.	м. Підгайці вул. Галицька
Церква святих Бориса і Гліба, 1772р.	с. Шумляни Саранчуківської СТГ Тернопільського району
Церква святого Успіння, 1635р.	м. Чортків вул. Церковна
Церква Вознесіння Христового, 1717р.	м. Чортків вул. Залізнична.

¹(за інформацією управління з питань туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

Перелік місць перебування відлюдників у Тернопільській області показано у таблиці 4., із зазначенням місце розташування.

Таблиця 4

Місця перебування відлюдників¹

№ з/п	Місця перебування відлюдників
Місця перебування відлюдників	
1.	біля с. Рукомиш Бучацької МТГ Чортківського району - живуть в скелях
2.	біля с. Монастирок Більче-Золотецької СТГ Чортківського району – живуть у печерному храмі
3.	в урочищі “Божа Гора” біля с. Великі Бережці Кременецького району живуть в печері біля цілющого джерела;
4.	“Пуца відлюдника”, яка знаходиться на території заповідника “Медобори”
Періодично живуть “відлюдники” в печерах Дністровського каньйону біля сіл	
5.	Устя Мельниці-Подільська СТГ Чортківського району
6.	Печорна Заліщицької МТГ Чортківського району
7.	Печорна Заліщицької МТГ Чортківського району
8.	Синьків Заліщицької МТГ Чортківського району
9.	Дзвенигород Мельниці-Подільська СТГ Чортківського району
10.	Нирків (Червоногород) Товстенської СТГ, Чортківського району

¹(за інформацією управління з питань туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

Перелік джерел із цілющою водою у Тернопільській області показано у таблиці 5., із зазначенням місце розташування.

Таблиця 5

Джерела із цілющою водою¹

№ з/п	Джерела із цілющою водою
1.	в Свято-Успенському соборі Почаївської Лаври знаходиться джерело, яке витікає з-під відбитку стопи Божої Матері
2.	джерело, яке знаходиться на території духовного комплексу Зарваницької Божої Матері
3.	джерело, яке знаходиться в урочищі “Божа Гора” біля с. Великі Бережці Кременецького району
4.	за селом Колодіївка Складська МТГ Тернопільського району опікуються монахи-студити
5.	с. Острів Великоберезовецької СТГ Тернопільського району
6.	біля с. Ступки Байковецької СТГ Тернопільського району
7.	в с. Смиківці Великобірківської СТГ Тернопільського району
8.	в с. Лучка Великоберезовецької СТГ Тернопільського району
9.	в с. Дубівці Байковецької СТГ Тернопільського району
10.	за с. Красівка Великогаївської СТГ Тернопільського району
11.	с. Озерна, Тернопільського району
12.	с. Рукомиш Бучацької МТГ Чортківського району
13.	с. Будилів Козівської СТГ Тернопільського району

14.	Джерело “Святого Яна” біля монастиря отців василіан с. Улашківці Нагірянської СТГ Чортківського району
15.	Джерело “Святої Анни” знаходиться біля с. Лішня Кременецького району (с. Онишківці Рівненської області)

¹(за інформацією управління з питань туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

Перелік місцезнаходження мощів святих Тернопільської області показано у таблиці 6., із

зазначенням місце розташування.

Таблиця 6

Місцезнаходження мощів святих¹

№ з/п	Місцезнаходження мощів святих
	Преподобного Іова Почаївського – в Печерній церкві Свято-Успенської Почаївської Лаври
	Преподобного Амфілохія-ченця-зцілителя, в Печерній церкві біля “мощів” Іова Почаївського
	Блаженної Марцеліни Даровської – засновниці та настоятельки монастиря сестер Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в с. Язлівець Буцацької МТГ, Чортківського району
	частина мощів Іоанна Хрестителя – в Троїцькому соборі, який знаходиться на площі Ринок, 1 у м. Бережани

¹(за інформацією управління з питань туризму Тернопільської обласної адміністрації, з уточненнями авторів)

У ряді інших храмів знаходяться невеликі частини мощів святих.

Видатні церковні діячі-вихідці з Тернопільської області. Діє Меморіальний комплекс в родинній садибі Патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого, с. Заздрість Микулинецької МТГ Тернопільського району.

У червні 2001 р. під час свого візиту в Україну Святіший отець Іван Павло II проголосив Блаженними 27 мучеників Української Греко-Католицької Церкви. Серед них – 5 вихідців із Тернопільщини (Блаженний єпископ Микита Будка; Блаженний отець Зеновій Ковалик; Блаженний отець Микола Комрад; Блаженний отець Микола Цегельський; Блаженний ієромонах Яким Іван Сеньківський).

Релігійний туризм є системою інфраструктурних об'єктів націлених на надання паломницької діяльності у Тернопільській області. Тут зосереджені основні духовні центри як православних так і греко-католиків, католиків. Свідченнями їх значення є щорічні відвідування цих місць віруючими. Почаївська Свято-Успенська лавра є святиною для православних; Маріїнський духовний центр для греко-католиків; Язлівецький орден Сестер Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії для римокатоликів[13. с.170]. .

Таким чином, значна частина паломницьких об'єктів розташована у селах, які значно віддалені від районних центрів чи великих туристичних центрів, а самі об'єкти є мало відомими серед паломників. Інфраструктура яка є в цих місцях не відповідає належному рівню обслуговування.

Якщо, використати SWOT – аналіз слід зазначити, що на розвиток паломництва впли-

вають позитивні та негативні чинники. До позитивних ми віднесли демократизацію суспільства та свободу віросповідання. На території Тернопільської області діють паломницькі місця чотирьох християнських конфесій: УГКЦ, РКЦ, ПЦУ, УПЦ МП. Проголошення незалежності України дало поштовх до виходу церкви із підпілля та активної розбудови релігійної мережі у Тернопільській області. Частково позитивним чинником є те, що конфесії почали організовувати при управлінських центрах паломницькі служби.

У паломницьких центрах є необхідна інфраструктура, однак власне на відпусткові дні та проведення прощі її є недостатньо. У більшості паломницьких місць немає можливості переночувати при монастирі чи церкві, натомість паломники користуються світськими засобами розміщення. Це є позитивно оскільки дає можливість місцевих жителів дещо покращити економічне становище. Низка паломницьких святинь розташована у селах, де немає закладів харчування та розміщення, а наявні не відповідають вимогам паломників. Суттєвою проблемою є відсутність дієвих заходів щодо розвитку паломництва з боку церкви. Паломницькі служби, які зараз функціонують, є радше такими за назвою, на нашу думку, вони вже діють у сфері релігійного туризму. На інформаційних сайтах цих паломницьких служб більшість їхніх поїздок спрямовано на виїзд поза межі України, а прощі чи тури у Тернопільській області організовують лише до найбільших святинь: Почаєва, Зарваниці.

Окремого дослідження вимагає функціонування Почаївської Лаври, необхідно з'ясувати існуючі її фінансові надходження, а також

виявити які доходи припадають до бюджету м. Почаїв. Досвід світових паломницьких центрів (Фатіла Португалія, Междугор'є (Міжгір'я) Боснія і Герцеговина, Лурд Франція та інші) свідчить про дуже потужний вплив на їх економіку, що дає можливість заробляти місцевим жителям. Думаємо, що після завершення російської збройної агресії проти України визріє питання приналежності Почаївської Лаври, і питання будуть вирішуватися у руслі світових процесів.

Серед основних проблем розвитку паломництва у Тернопільській області, на нашу думку, варто виділити:

- формування власного нового регіонального туристичного продукту на основі багатой сакральної спадщини регіону у поєднанні із іншими туристичними локаціями;

- удосконалення туристичної логістики для паломницьких дестинацій як привабливого туристичного продукту;

- покращення сучасної дорожньої інфраструктури для сприяння паломницькому туризму;

- сприяння створенню туристично-інформаційних центрів, спеціальних відділів при управлінських структурах конфесій та туристичних фірм, які займатимуться розробкою паломницьких маршрутів та координуватимуть взаємодію між паломниками і конфесіями;

- участі новоутворених територіальних громад у міжнародних проектах, що рекомендуються для України у туристичному секторі економіки.

Створення нових паломницьких і релігійно-пізнавальних маршрутів. Зазвичай під паломництвом розуміють подорож, яка наповнена духовним змістом і спрямована до святих місць з метою духовного очищення, спокутування гріхів, осмислення свого духовного призначення. «До основних мотивів паломництва відносять бажання помолитися й доторкнутися до чудотворних ікони або нетлінних мощей; висповідатися у культовому чи релігійному центрі, або у відомого релігійного діяча; виконати богоугодні діяння; зробити пожертвування на користь храму або релігійної громади; відчувти Божу благодать; отримати зцілення від духовних та тілесних недуг; виконати дану Богові обітницю. Особливості паломництва в християнстві можуть мати відмінності в різних напрямках, сектах і деномінаціях» [8].

На думку фахівців і експертів Всесвітньої туристської організації (World Tourism Organization), релігійний туризм тісно пов'язаний із діяльністю, що надає послуги для врахування потреб туристів, які відвідують основні релі-

гійні центри, розташованих далеко від їх місця проживання. Фахівці WTO виділяють релігійний туризм як один з найперспективніших видів туристських подорожей ХХІ ст. Паломництво – це частина релігійного життя людини.

Туристичні фірми почали пропонувати паломницькі маршрути, а при монастирях і храмах відповідно відкривалися паломницькі центри. Паломницькі організації будують свої тури таким чином, щоб краще познайомити людей з духовно-релігійною і культурною спадщиною окремих об'єктів.

Розроблення нових та поліпшення наявних паломницьких маршрутів є важливим завданням не тільки для географів, а й для самих представників конфесій. Наявність значної релігійної спадщини у Тернопільській області передбачає реальні можливості її використання.

З урахуванням цього, необхідно забезпечити привабливість паломницького туризму в області за рахунок формування кластерів. Завданням яких було б:

- формування привабливої туристичної логістики;

- створення якісного туристичного продукту в умовах сільської місцевості, власне і зосередження об'єктів паломницького туризму.

Це відкрило б перспективи у створенні ідеальних передумов для формування нових туристичних маршрутів. Все це сприятиме комплексному використанню багатой культурно-історичному спадщини регіону[9].

Вивчення наявних паломницьких та формування нових на території Тернопільської області потребує окремого детального дослідження.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Проведений аналіз свідчить про високий потенціал релігійного (паломницького) туризму та особливості його встановлення у межах області. Це є досить важливим оскільки відкриває перспективи зближення теорії і практики в сучасному науковому дискурсі. Проведене дослідження акцентує увагу на суспільно-географічних підходах щодо потенціалу релігійного туризму в Україні, сприяє формуванню сучасного понятійно-категоріального апарату теоретичної географії релігії і визначає магістральні вектори розвитку релігійного туризму у вимірах прикладної суспільно-географічної науки.

У Тернопільській області є всі можливості для формування паломницьких потоків, адже в регіоні є паломницькі місця національного та регіонального значення, які сприяють залученню додаткових інвестицій у розвиток паломницької інфраструктури. Із усіх об'єктів

паломництва розвинену паломницьку інфраструктуру мають сакральні об'єкти, які розташовані у 34 населених пунктах. За типом поселень це обласний центр, низка районних центрів та міст обласного значення. Традиційними центрами тяжіння для християн-паломників у Тернопільській є м. Почаїв, с. Зарваниця, м. Тернопіль, м. Кременець, м. Бережани. Отже, у сакральному просторі християнства регіон знаходиться на паломницьких шляхах, що необхідно використати для розвитку релігійного туризму та формування паломницького ринку. Найпоширенішими проблемами, які гальмують розвиток паломництва, є недостатньо розвинена паломницька інфраструктура, зокрема

система транспортного обслуговування, низька підприємницька активність у цій сфері, забезпечення належного рівня розвитку соціальної інфраструктури на паломницьких місцях.

Створення кластеру паломницького туризму, сприяло б формуванню та реалізації конкурентоспроможних комплексних регіональних туристичних продуктів. Новостворені об'єднані територіальні громади, наявний малий та середній бізнес, які працюють у туристичному секторі повинні активно включитися та формування цих територіальних кластерів. Використання існуючого туристично-рекреаційного потенціалу повинно стати пріоритетом у розвитку туристичної сфери регіону.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ: 2001. 352 с.
2. Божук Т.І. Релігійний туризм: термінологічний словник – довідник. Львів: Український бестселер, 2010. 152 с.
3. Вечерський В. Українські монастирі. Київ: Наш час, 2008. 399 с.
4. Географія релігійного туризму в Україні: навч. посіб. / Ковальчук А. С. та ін. Львів: ТзОВ "Друк Захід", 2016. 454 с.
- 5.. Департаменту культури та туризму Тернопільської ОДА – <https://culture.te.gov.ua>
6. Дударчук К.Д. Історико – культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання: – Тернопіль: Вектор, 2013. 200 с.
7. Кузишин А.В. Геопросторові особливості видового складу релігійного туризму в Тернопільській області // Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. Вип. 1. Тернопіль, 2006. С. 52-56.
8. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2011. 416 с.
- 9.. Мариняк Я.О. Особливості розвитку туризму в Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: географія. Тернопіль: СМП «Тайп». №1 (випуск 46). 2019. С. 138-147.
10. Сакральні пам'ятки Тернопільщини [Образотворчий матеріал]: фотоальбом / автор концепц. Б.М. Куневич. Тернопіль: Новий колір, 2009. 127 с.
11. Сапелкіна З.П. Релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2009. 244 с.
12. Сокол Т. Г. Основи туризмознавства: навч. посіб. Київ. 2006. 76 с.
13. Стецько Н.П. Сакральні об'єкти Тернопільської області // Подільські читання: унікальні об'єкти природи і суспільної сфери Поділля; регіональні особливості інтеграції економічних і соціальних напрямків їх розвитку як умова ефективного збереження: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 3-5 листопада. 2016 р.) / відпов. за випуск: Матвеев М.Д., Любінська Л.Г., Любінський О.І. м. Кам'янець-Подільський, 2016. С.166-171.
14. Стецько Н.П. Формування стратегії розвитку туризму Тернопільської області *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: географі. Тернопіль: СМП "Тайп". №2 (випуск 49). 2017. С.86-93.
15. Танасійчук О.С. Кременець: путівник «Історичні міста України». – Кременець: Видавничо-Інформаційний Дім «ДІАНА плюс». 36 с.
16. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: ілюстрований словник – довідник. Львів: ІН НАНУ, 2006. 384 с.
17. Чобіт Д. Почаївська Свято-Успенська Лавра. Броди: Просвіта, 2005. 56 с.
18. Чернихівський Г. Почаївська Свято-Успенська Лавра. Тернопіль: Збруч, 2006. 49 с.
19. Шаблій О.І. Село на золотому Поділлі. Львів: Аверс, 2011. 712 с.

References:

1. Beidyk O.O. Rekreasiino-turystski resursy Ukrainy. Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia: monohrafiia. Kyiv: 2001. 352 s.
2. Bozhuk T.I. Relihiinyi turyzm: terminolohichni slovnyk – dovidnyk. Lviv: Ukrainyski bestseler, 2010. 152 s.
3. Vecherskyi V. Ukrainski monastyri. Kyiv: Nash chas, 2008. 399 s.
4. Neohrafiia relihiinoho turyzmu v Ukraini: navch. posib. / Kovalchuk A. S. ta in. Lviv: TzOV "Druk Zakhid", 2016. 454 s.
- 5.. Departamentu kultury ta turyzmu Ternopilskoi ODA – <https://culture.te.gov.ua>
6. Dudarchuk K.D. Istoryko – kulturni turystychni resursy Ternopilskoi oblasti: stan zberezhenia ta vykorystannia: – Ternopil: Vektor, 2013. 200 s.
7. Kuzyshyn A.V. Neoprostorovi osoblyvosti vydovoho skladu relihiinoho turyzmu v Ternopilskii oblasti // Visnyk naukovykh doslidzhen. Serii: Turyzm. Vyp. 1. Ternopil, 2006. S. 52-56.
8. Liubitseva O.O., Romanchuk S.P. Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm: navch. posib. Kyiv: Alterpres, 2011. 416 s.
- 9.. Maryniak Ya.O. Osoblyvosti rozvytku turyzmu v Ternopilskii oblasti. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: heohrafiia. Ternopil: SMP «Taip». №1 (vypusk 46). 2019. S. 138-147.
10. Sakralni pamiatky Ternopilshchyny [Obrazotvorchyi material]: fotoalbom / avtor kontseptu. B.M. Kunevych. Ternopil: Novyi kolir, 2009. 127 s.

11. Sapielkina Z.P. Relihiinyi turizm: navch. posib. Kyiv: Alterpres, 2009. 244 s.
12. Sokol T. H. Osnovy turyzmoznavstva: navch. posib. Kyiv. 2006. 76 s.
13. Stetsko N.P. Sakralni obiekty Ternopil'skoi oblasti // Podilski chytannia: unikalni obiekty pryrody i suspilnoi sfery Podillia; rehionalni osoblyvosti intehratsii ekonomichnykh i sotsialnykh napriamkiv yikh rozvytku yak umova efektyvnoho zberezhenia: zbirnyk naukovykh prats za materialamy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kamianets-Podil'skyi, 3-5 lystopada. 2016 r.) / vidpov. za vypusk: Matvieiev M.D., Liubinska L.H., Liubynskyi O.I. m. Kamianets-Podil'skyi, 2016. S.166-171.
14. Stetsko N.P. Formuvannia stratehii rozvytku turyzmu Ternopil'skoi oblasti Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: heohrafi. Ternopil: SMP "Taip". №2 (vypusk 49). 2017. S.86-93.
15. Tanasiichuk O.S. Kremenets: putivnyk «Istorychni mista Ukrainy». – Kremenets: Vydavnycho-Informatsiinyi Dim «DIANA plus». 36 s.
16. Taras Ya. Ukrainska sakralna dereviana arkhitektura: iliustrovanyi slovnyk – dovidnyk. Lviv: IN NANU, 2006. 384 s.
17. Chobit D. Pochaivska Sviato-Uspenska Lavra. Brody: Prosvita, 2005. 56 s.
18. Chernykhivskyi H. Pochaivska Sviato-Uspenska Lavra. Ternopil: Zbruch, 2006. 49 s.
19. Shablii O.I. Selo na zolotomu Podilli. Lviv: Avers, 2011. 712 s.

Abstract:

Yaroslav MARYNIAK, Nadiya STETSKO. NEW REALITIES OF PILGRIMAGE ACTIVITY IN THE TERNOPIIL REGION

The importance of pilgrimage in the region due to the circumstances has been determined. The basic concepts inherent in pilgrimage tourism are analyzed. It is established that the region has all the prerequisites for the further functioning of pilgrimage activities. It was found that the first places were taken by well-known centers of sacred tourism in Ukraine and abroad - Pochaiv, Zarvanytsia. Next are, Ternopil, town. Vyshnivets, Terebovlia, Buchach, which are also well combined with the available historical and cultural resources and torment to tourism. The main methods were geographical, historical, cultural analysis, using a wide range of materials from literary sources and departmental institutions. Recommendations for the development of specific pilgrimage routes have been developed. The conducted analysis testifies to high potential of religious (pilgrim) tourism and feature of his establishment within the limits of area. It is important enough as opens the prospects of rapprochement of theory and practice in modern scientific. Undertaken a study accents attention on society-geographical approaches in relation to to potential of religious tourism in Ukraine, assists forming of modern concept-category vehicle of theoretical geography of religion and determines the main vectors of development of religious tourism in measuring of the applied society-geographical science.

In the Ternopil area there are all possibilities for forming of pilgrim streams, in fact in a region there are pilgrim places of national and regional value, that assist bringing in of additional investments in development of pilgrim infrastructure. From all objects of pilgrimage the developed pilgrim infrastructure is had sacral objects that is located in 34 settlements.

On the type of settlements, it is a regional center, row of district centers and cities of regional value. The traditional centers of gravity for Christians-pilgrims in Ternopil are, Pochaiv, Zarvanytsia, Berezhany Kremenets. Thus, in sacral space of Christianity a region is on a pilgrim ways, that it is necessary to use for development of religious tourism and forming of pilgrim market. By the most widespread problems that brake development of pilgrimage, a pilgrim infrastructure is developed not enough, in particular system of a transport service, subzero enterprise activity in the field of it, providing of the proper level of development of social infrastructure on a pilgrim

Creation the cluster of tourism of pilgrim would be instrumental in forming and realization of competitive complex regional tourist products. Territorial societies of certain territories, representatives of small and middle business, which work in industry of tourism and concomitant spheres, private biasness which will be plugged in the system of grant of tourist and concomitant services in territorial clusters. Rich natural resource potential, historical and cultural heritage, advantageous territorial location and ecological state contribute to the development of the tourism industry of the Ternopil region. However, the tourist potential of the region is not fully used, since the main tourist objects and routes are not sufficiently equipped.

Key words: pilgrimage, pilgrimage tourism, pilgrimage routes.

Надійшла 08.04.2022р.